

որ պետական ուսումնարանների թիւը քիչ է եղել, բայց այժմ դարձել է անկեղծանոց, չորհրդա տեղիս հայ հասարակութեան, որն անտարբեր և սառն աչքով է նայում և որը աշխատում է փոխանակ առաջ տանելու, բարեկարգելու, աւելի յետադիմութեան հասցնել և մինչև անգամ անյայտացնել այդ ուսումնարանը, Գորեցիներից մի քանիսները ասում են թէ ուսումնարանը գործունեայ հոգաբարձուներ չունի, լաւ ուսուցիչներ չը կան, պէտք է լաւ հոգաբարձուներ ընտրել, պէտք է լաւ ուսուցիչներ հրաւիրել և այլն, բայց սրանք լոկ խօսքեր են: Իսկ միւսները ասում են թէ աւելորդ է այդ ուսումնարանը, ոչինչ չեն սովորեցնում, ի զուր է այդ տեղ փող մտնելու... Այսպէս կը խօսեն քանի որ ուրիշ խօսելու նիւթ չունեն և կը լռեն:

Այս երկու տարի է ուսումնարանի վերաբերութեամբ վէճ կայ: Հասարակութիւնը բաժանված է երկու կուսակցութեան, որոնցից իւրաքանչիւրը իր կողմից հոգաբարձուներ է ընտրում և ուղարկում հաստատութեան համար, բայց ոչ մէկի հաստատութիւնը չէ գալիս, միայն հրամայած է հոգեւոր կառավարութեանը հսկել ուսումնարանի վրա: Ի հարկէ այստեղ էլ էջմիածինը իր հաշիւները կուսենայ: Այժմ ուսումնարանի անտեսական մասը յանձնված է հոգեւոր կառավարութեան անդամ Ներսէս քահանային: Այստեղ քանի որ պետական օրինորդական ուսումնարան չը կար, հայոց ուսումնարանում աշակերտուհիների թիւը երեք անգամ շատ էր աշակերտներից, բայց այժմ սեպտեմբերից բացվում է օրինորդական պրօգրիմազիա և հայոց ուսումնարանում կամ չեն լինի օրինորդներ և կամ եթէ լինեն, այն էլ թւով քիչ: Հայոց ուսումնարանը չունի և լաւ ուսուցիչներ, կարծես թէ մեր ուսումնարանը բազմ չունի: Թէպէտ երբեմն գալիս են լաւ ուսուցիչներ հայոց լեզուի, բայց տարաբարդաբար նրանք մէկ կամ երկու տարուց աւելի չեն մնում, և հոգաբարձուները մի անտեղի պատճառ գտնելով արձակում են նրանց: Խնդրեմ ասե՛ք, այն ուսումնարանում, որտեղ ուսուցիչները շուտ շուտ են փոխվում, ինչ յաւաջարկութիւն կը լինի: Կեռ ուսուցիչը հազիւ թէ ծանօթանալով աշակերտների հետ, յանկարծ փոխվում է: Կարծես թէ դիտմամբ են անում գորեցիները այս, որպէս զի հայոց լեզուն առաջ չը գնայ, որովհետև շատ են ասում այդ լեզուն, իսկ միւս առարկաների ուսուցիչները տարիներով են մնում: Առկայ լեզուի ուսուցչուհիներ, որը տաս տարի է ուսուցչութիւն է անում և որը այս տաս տարվայ մէջ ոչ մի յառաջդիմութիւն չէ ցոյց տուել, սրան չեն կարողանում փոխել, որովհետև ուսուցչուհիներ շատ բարեկամ են ունի այստեղ, որոնք պահում են սրան իր պաշտօնի մէջ:

Չարմանալի ժողովուրդ են գորեցիները: Բաւական չէ որ իրանք զրկված են իրանց մայրենի լեզուից և խօսում են օտար (վրացերէն) լեզուով, աշխատում են, որ իրանց որդիքն էլ զրկվեն այդ լեզուից: Սրանք աւելորդ են համարում այդ լեզուն: Եթէ հայ գորեցուն հարցնէք թէ դու ազգով ինչ ես, կը պատասխանի թէ հայ եմ, իսկ եթէ ասես թէ գիտես քո մայրենի լեզուն, կը պատասխանի, «է՛հ բան չունիս, ինչ հարկաւոր է հայերէն լեզուն, որտեղ է ընդունված»: Ահա այս կարծիքն են սրանք իրանց մայրենի լեզուի վրա: Ամօթ և հազար ամօթ գորեցիներին: Ես չեմ կարող ասել թէ գորեցիները ինչու են իրանց որդոց օտար ուսումնարանում տալիս, պէտք է տալ, բայց իր ժամանակին, այսինքն երբ կրթված կը լինեն իրանց մայրենի լեզուով: Բայց այս բանը չեն հասկանում. գոնէ պէտք է հասկացնեն: Ո՞վ պէտք է հասկացնի, եթէ ոչ հոգեւոր հայրերը, բայց սրանցից էլ անբարդ ենք մենք՝ գորեցիներս: Մեր քահանաների մեծ մասը ազգւտ են, ուսումից զուրկ են: Եկեղեցում չէք լսի ոչ կրօնի և ոչ ազգի վերաբերութեամբ քարոզներ, միայն կը լսէք հարուստ ննջեցեալների վրա ձառեր, որպէս զի տէրերը աւելի փող տան իրանց, Այնպիսի հարուստ ննջեցեալներին գովում են, որոնք գովելու արժանի չեն:

Գորին լինելով յաջորդաբան, չունի այժմ յաջորդ, որովհետև ոչ մի յաջորդ չէ դիմանում գորեցիներին: Վարդապետները չեն են ճանաչել գորեցիներին և հոգեւոր իշխանութիւնը ում որ նշանակում է,—չէ գալիս: Մտիկ ժամանակում էջմիածինը նշանակել է այս տեղ մի վարդապետ, բայց նա մերժել է էջմիածնի խօսքը ասելով «Փարսջէս և վեղարս սե են և երեսու էլ չեմ սե-

ւացնի գորեցիների մէջ, աւելի լաւ եմ համարում մահ անապատի մէջ, քան կեանքը գորեցիների հետ»: Այսպէս հոգեւոր կառավարութիւնը միացել է անտեր, և կառավարվում է երկու անդամներով:

Սեպտեմբերից հայոց ուսումնարանը Ս. Աստուածածնայ եկեղեցու գաւթից տեղափոխվում է իր սեփական շինութեան մէջ, որ գտնվում է քաղաքային ուսումնարանին կից: Ճշմարիտն ասած շատ յարմար շինութիւն է ուսումնարանի համար, բայց եթէ այստեղ տեղափոխվեց, դժվար թէ կառավարվի, որովհետև այն ժամանակ ուսումնարանը կը զրկվի տարեկան 600 ռ. որ մինչև այժմ չէր բերում այս շինութիւնը, և այդ ժամանակ էլ հազիւ էր կառավարվում, այժմ ինչպէս կը կառավարվի: Բայց երկուսն ուսումնարանից, այնտեղ տեղափոխվում է և հոգեւոր կառավարութիւնը, որտեղ պէտք է լինի և յաջորդաբանը: Եթէ իրաւ հոգեւոր կառավարութիւնն ու յաջորդաբանը տեղափոխվեց այստեղ, այն ժամանակ ուսումնարանին էլ ոչինչ տեղ չի մնայ:

Գորեցի

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, 25 յուլիսի

Կը խնդրեմ իտնարհարար ձեր յարգութիւնից որ տեղի տաք այս իմ նամակիս ձեր պատուական օրագրի մէջ ի պատասխանի ամսոյս 13-ին «Մշակի» 134 համարում տպած նամակին:

Գիտեմ, մի որ և իցէ պարոն իբր իմ հարսանեաց հանդիսականներից, անձնական կրթից ըստիպված չօչափել է իմ տանու ծխատէր Մողնու եկեղեցու Արիստակէս աւագ քահանայի պատիւը, և ինչից ստիպված այդքան զբառնութիւններ իր խօսակցութեան առարկայ է շինել և ձեր պատուական օրագրի նիւթ: Ինչքան այժմ Չինաստանում պատահած անցքերը անգիտելի են ինձ, այնքան ևս անտեղի և զուր է մի ոմն հանդիսականի ձեզ գրած նամակը Տէր Արիստակէսի մասին:

Տէր Արիստակէս հայրը է իմ տանու քահանայ, որին ևս մի յարմիր օր առաջ խնդրել էի, թէ ամսոյս 5-ին պէտք է ինձ պահէ, և նա կիրակի օրը պայմանադրեցեալ ժամանակին եկաւ և կատարեց իր պարտքը: Նա ոչ օրից ոչ երկուրդ ունէր և ոչ քաջվելու բան: Ճշմարիտն եմ ասում, որ այն նամակը, որի մէջ զրպարտութիւններ են պարունակվում, բոլորովին զուր է, որովհետև երբ ձեր գազէթը ինձ մօտ կարդային, բոլորովին զարմացայ, և ասացի թէ այդքան էլ սուտ բան կը գրեն մի կենդանի մարդու վրա:

Տէր Արիստակէս հօրը թող չը զգուշացնէ այն ստապատիր յօդուած գրողը, իրան զգուշացնէ, որ միւս անգամ իրաւունք չը տայ իր լեզուին և գրչին զուրս գալու այդպէս անիրաւ կերպով զրաւոր հանդէս և խաբել պարզամտներին:

Գործը վերաբերում է Միլիթի տէր Սարգիս քահանային, որին ես առանձին տոմսակով չէի հրաւիրած. սխալ է այդ, այլ գուցէ կողմնակի կերպով հրաւիրված լինէր, ես ինչ կարեորութիւն ունէի նրան սպասելու և նրանից նեղանալու, քանի որ ես իմ քահանային իրան ժամանակին իմ տանն պատրաստ գտայ և որն էլ ինձ պահեց: Ահա այս նամակը գրում եմ ի միամտութիւն ձեր պատուական թիւթի վարդապետներին, որ տէր Արիստակէս աւագ քահանայ իր օգտի համար չէ խաբել և տէր Սարգիսին, ինչպէս ասում է նամակ գրողը, որովհետև ես էի տէր Արիստակէսին արդիւնք տուողը և ոչ թէ տէր Սարգիսը, այս վերջինին ևս պատրաստ էի շահել իբրև քահանայ, եթէ իր ժամանակին կը գտնուէր:

Ճշմարիտն եմ ասում, երանի կը լինէր մեզ, եթէ մեր բոլոր հոգեւորականները այնպէս լինէին իրանց պատիւը ճանաչող և բարոյական ինչպէս տէր Արիստակէսը. յուսով եմ, որ այս խօսքիս համար կը վկայեն նրան ճանաչողները, և նոյն իսկ հոգեւոր իշխանութիւնը: Իս թողնում եմ նրա լաւ յատկութիւնների գովելը արժանաւոր գրչի, այն է, նրա արած ծառայութիւնները եկեղեցուն, թող այսքանով բաւական լինի պարոն հանդիսականը, թող չափը ճանաչէ և չը յարձակվի անտեղի կերպով այն անձի դէմ, որը յայտնի է թիֆլիսի հասարակութեան:

Թէ և չարժէր նրան պատասխան տալը, բայց գուցէ լուսթիւնը տեղի տար կարգացողներին հաւատալու այն սխալ և զուր լուրին: Գուցով եմ, որ դուք այս իմ նամակս կը տպէք ձեր գազէթի մէջ:

Եւզգոր Նաւտիկեանց

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Բագու, յուլիսի 20

Ամսոյս 20-ին տեղիս հայտարար դատարանում քննվեց շատ հետաքրքիր և չեղած գործ: Գործն այս է. դեկտեմբեր ամսին տեսուչ Բագուի Մարգասիրական ընկերութեան ուսումնարանի բժիշկ Արամեանց հրաւիրեց Թիֆլիսի «Մեղու Հայաստանի» խմբագիր պ. Սիմէօնեանցի միջնորդութեամբ օրիորդ Մարիամ Վարձեիանին վարժուհու պաշտօնը վարելու օրինորդաց ուսումնարանում. այս պայմանով օրիորդ Վարձեիանը պէտք է ստանայ Թիֆլիսում 100 ռուբլ ճանապարհի ծախս, իսկ ուսուցիչ 400 ռ. այսինքն 50 ռ. ամսական յունվարի մէկից մինչև սեպտեմբերի մէկը: Օրիորդ Վարձեիանց ստացաւ Թիֆլիսում պ. Սիմէօնեանցից 100 ռուբլ ճանապարհի համար և այստեղ ուսուցիչ մինչև յունիսի մէկը 250 ռուբլ: Մայիսի ուսուցիչը տարու ժամանակ պ. Արամեանցը ասում է օրիորդին, որ յունիս ամսի մէկից նա իր վերջին չեալ պայմանը վերջացնում է: Այս պատճառով օրիորդը տալիս է խնդիրը Մարգասիրական ընկերութեան խորհուրդին հարցնելով թէ ինչ պատճառով Արամեանցը զրկում է նրան ամսուկայ երեք ամսուկայ 150 ռուբլուց: Այս խնդրի պատասխանը օրիորդ Վարձեիանը ստանում է 26-ին յունիսի ընկերութեան նախագահից: Այս նամակով Մարգասիրական ընկերութեան խորհուրդը մերժում է օրիորդին 150 ռուբլ: Օրիորդ Վարձեիան մնալով տարակուսեալ դիմում է տեղիս հայտարար դատարանին որ գոնեա այս ճանապարհով ստանայ իր փողը: Ինչպէս վերև յիշեցի այս ամսի 10-ին քննութիւն եղաւ: Ընկերութեան կողմից պաշտպան նշանակված էր տեսուչ պ. Արամեանց, իսկ օրիորդի կողմից իր եղբայր Արշակ Վարձեիանցը: Վերջապէս դատուրը վճռեց պահանջել ընկերութիւնից յօդուտ օր. Վարձեիանցի 150 ռ. և դատաստանական ծախս (судебныя издержки) 10 ռ.: Այս վճռին Արամեանց չը յօժարվեցաւ և կամեցաւ դիմել գաւառական դատարանը:

Վերջացնելով նամակս չեմ կարող իմ ցաւս չը յայտնել նախ՝ Մարգասիրական ընկերութեան մասին, որ իր ծառայողներին այն աստիճան է հասցնում, որ նրանք դիմում են դատաստանը. երկրորդ՝ պ. Արամեանցի մասին որ ինչպէս ուսեալ մարդ, մանկամայր, այսպէս անարդար կերպով վարվում է մի օրիորդի հետ, և երրորդ՝ պ. Սիմէօնեանցի մասին, որ լաւ գիտենալով Բագուի Մարգասիրական ընկերութեան ինչ վիճակը, ճանաչելով նախագահին և անդամներին, խորհուրդ է տուել օրիորդ Վարձեիանին թողնել Թիֆլիս և գնալ Բագու, ինչպէս գառը պայլերի մէջ մտնելու համար: Ընկերութեան այս գործերը լաւ ընթացքին չեն հասցնի նրան: Տաս տարուց աւելի է ինչ որ ընկերութիւնը ուսումնարան ունի,— և ինչ գրութեան մէջն է նա. ունի մինչև հարիւր աշակերտ և վաթսուհի չափ աշակերտուհիք: Ուսումը հասնում է պետական դպրոցների առաջին դաստան պրօգրամային, չը նայելով որ այսքան տարի է ուսումնարանը հիմնվել և ընկերութեան մայր-գումարը հասնում է մինչև 50,000 ռուբլու: Ընկերութիւնը առաջին անգամ չէ որ այդպէս է վարվում ուսուցիչների հետ. նա կարծես մէկ պատճառ է որոնում ուսուցիչների դէմ, որպէս զի մին միւսի հոտից հեռացնէ նրանց: Միայն թէ դեռ ոչ որ քաջութիւն չէ ունեցել բողոքել հայտարար դատարանը:

Հարկաւոր եմ համարում աւելացնել, որ ինչպէս լաւ ծանօթ օր. Վարձեիանցի հետ, օրիորդը ինձ ասել է որ մտադիր է, փողը ստանալուց յետոյ, դատաստանական ծախսը ինչ որ կը հասնի նրան, նուիրել ձեր խմբագրութեան միջնորդութեամբ վանի սովեալներին:

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ
Արձրիային եղանակները շարունակվում են Թիֆլիսում և նրա շրջակայքում:

«НОВОСТИ» լրագիրը լսել է որ կովկասեան փոխարքայութիւնը դառնալու է գեներալ-հասնապետութիւն:

Ներքին գործերի մինիստրի կարգադրութեամբ «ГОЛОСЪ» լրագիրը վեց ամսով դադարեցաւ: Յայտնի է որ «Գօլոս» լրագիրը ուսուցա թերթերից ամենաառաջաված թերթն է և մեծ հուշակ ունի և օտար երկիրներում: Նա ուսու մեծ թերթերից միակն է որ հասել է 25,000 բա. ժամորդների թւին: «Գօլոսի» վեց ամսով դադարելը մեծ նիւթական վնաս կը տայ նրա խմբագրութեանը:

ՆՈՒԽՈՒՅ մեզ գրում են: «Հայոց ուսումնարանի հոգաբարձութիւնը կամենում է երկու ուսուցիչ հրաւիրել իւրաքանչիւրը 600 ռուբլ ուսուցիչով, այն ինչ ուսումնարանի ամսուկայ կամուտը տարեկան 700 ռուբլ է: Խորհուրդ կը տանք հոգաբարձութեանը նախ ապահովացնել դպրոցը և յետոյ հրաւիրել վարժապետներին: Եթէ ոչ նոր հրաւիրվածներին էլ մի քանի ամիս չանցած, փողի պակասութեան պատճառով և տէր Սիմէօնի խորհրդով, կարծաւեն, ինչպէս արդէն արել են նախկին ուսուցիչներից շատերի հետ»:

Այս ուրբաթ օր, յուլիսի 31-ին լինելու է Արձրուհու թատրօնում հայ թատրօնականների ներկայացում: Պրօգրամը շատ լաւ է կազմված և համապատասխան է բոլորովին ամառվայ ներկայացմանը: Կը խաղան «Ժասու և Ժանէտ» օպերէտ-վոզը 1 արուարածով, թարգ. Գ. Շահրուզադեանի, որին կը մասնակցեն տիկին Փաշայան-Տէր-Գրիգորեան, պ. պ. Սուքիասեան և Միրազեան, նոյնպէս «Երեք ապականներ» վոզը 1 արարուածով, թարգ. Յ. Տէր-Գրիգորեանի, որի մէջ կը մասնակցեն տիկին Փաշայան-Տէր-Գրիգորեան, պ. պ. Սարգսեան, Տէր-Գրիգորեան, Վարձեիան և Միրազեան: Վերջապէս կը լինի և Չաւէտ, բաղկացած երեք նօթերներից. տիկին Փաշայան-Տէր-Գրիգորեան կը կատարէ «Կիւղական փոստատար» պատկերը երգեցողութեամբ, պ. Տէր-Գրիգորեան կը պատմէ «Պատկերներ ժողովրդական կեանքից» և պ. Սուքիասեան կերպէ: Ներկայացման սկիզբը 8 1/2 ժամին է: Տեղերի գները սովորական են և սովորական կարելի է ստանալ Արձրուհու թատրօնի կասսայում:

Քիվվար գիւղի դպրոցի հոգաբարձու պ. Մ. Յովհաննիսեան պատասխանելով «Մշակի» № 98 մէջ տպված Վուրայի ստացած նամակին, ասում է որ Քիվվարի դպրոցը ստանում է «Մարդասիրական» ընկերութեանից ոչ թէ 350 ռուբլ տարեկան, այլ միայն 300 ռուբլ: Պարոնը հետեւելու հաշիւ է անում: Բագուի Մարգաս. ընկերութեանից 300 ռ., Արզանդուլեանց քահանայից 1 ռ. և 1879 թ.ից մնացած 195 ռ. 71 կւպ. գումարի հետ կանի 496 ռուբլ 71 կւպէկ գումարը, որից հանելով ծախս մի ուսուցիչ տարեկան վարձ 180 ռ., գրքեր և մանր ծախսեր դպրոցի վրա 30 ռ. 30 կւ., ընդամենը 210 ռ. 30 կւ. մնում է 1881 թ. 30 կւ. ընդամենը 286 ռ. 41 կւ., որ պահվում է նոյն պ. Յովհաննիսեանի մօտ: Պ. հոգաբարձուն հաստատացնում է որ ուսման կողմից էլ դպրոցը լաւ է գնում:

ԱԽԱԼԵՍԻԱՅ մեզ գրում են: «Յուլիսի 23-ին տեղիս հայոց ժողովուրդը ներկայացրեց մի համառօտ և աղղր խնդիր առաջնորդական փոխանորդ գերապատիւ Գրիգոր արքեպիսկոպոս Սահակեանցին, որով պահանջում է երեք եկեղեցիներ, այն է Ս. Ստեփաննոս, Ս. Լուսաւորիչ և Ս. Փրկիչ մայր-եկեղեցու հայիւները: Երբ երեք փոխան պ. Յովհաննիսեան վանցեանցից ժողովուրդը պահանջեց մատենաներ, յարգելի պարոնը քիչ քիչ գերապատիւ Գրիգոր արքեպիսկոպոս Սահակեանցին, որով պահանջում է երեք եկեղեցիներ և խառն ի խառն թղթերի կտորներ, իսկ բոնց վրա արած էր իր նկատողութիւնները, իսկ ժապարհեալ մատենաների հետք էլ չը կար համար կազմվեցաւ արձանագրութիւն, որի զօ-

***